DIGITALIZATION OF INVENTORY ACCOUNTING IN BUDGETARY ORGANIZATIONS AND ISSUES OF IMPROVING ITS EFFICIENCY

Narzullayeva Husnigul

Master’s Student, Banking and Finance Academy

Annotation

This thesis examines the theoretical and methodological foundations of inventory accounting in budgetary organizations and explores current issues related to its improvement. Inventory accounting plays a crucial role in ensuring the efficient, transparent, and accountable management of public resources within the public sector. The study analyzes the existing practices of inventory accounting in budgetary organizations, identifies key challenges affecting the accuracy and effectiveness of accounting processes, and evaluates their impact on financial management. Particular attention is paid to the digitalization of accounting systems, the implementation of electronic document management, the improvement of inventory-taking procedures, and the strengthening of internal control mechanisms. Based on the research findings, practical recommendations are proposed to enhance the reliability, transparency, and efficiency of inventory accounting in budgetary organizations, thereby contributing to the effective use of public funds and the improvement of public sector financial management.

Keywords

budgetary organizations, inventories, inventory accounting, public sector accounting, internal control, inventory-taking, digitalization, electronic document management, financial management, accounting efficiency.

BUDJET TASHKILOTLARIDA TOVAR-MODDIY ZAXIRALAR HISOBINI RAQAMLASHTIRISH VA UNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Narzullayeva Husnigul - Bank-Moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezisda budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobining nazariy-uslubiy asoslari hamda uni takomillashtirishning dolzarb masalalari tadqiq etilgan. Tovar-moddiy zaxiralar hisobi davlat sektorida moliyaviy resurslardan samarali, maqsadli va oqilona foydalanishni ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot doirasida budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini yuritishning amaldagi holati tahlil qilinib, mavjud muammolar va ularning hisob jarayonlari samaradorligiga ta’siri baholangan. Shuningdek, hisob tizimini raqamlashtirish, elektron hujjat aylanishini keng joriy etish, inventarizatsiya jarayonlarini takomillashtirish hamda ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqot natijasida budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobining shaffofligi, ishonchliligi va samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: budjet tashkilotlari, tovar-moddiy zaxiralar, buxgalteriya hisobi, davlat sektori hisobi, ichki nazorat, inventarizatsiya, raqamlashtirish, elektron hujjat aylanishi, moliyaviy nazorat, hisob samaradorligi.

Mamlakatimizda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish, budjet mablag‘laridan samarali va maqsadli foydalanishni ta’minlash hamda davlat sektorida moliyaviy nazorat mexanizmlarini kuchaytirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirishdan iboratdir. Bu borada tovar-moddiy zaxiralar hisobini

samarali tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu aktivlar budjet tashkilotlari faoliyatining moddiy asosini tashkil etadi va davlat mablag‘laridan foydalanish samaradorligini tavsiflovchi muhim ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi [O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2016].

Tovar-moddiy zaxiralar budjet tashkilotlarining kundalik faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan moddiy resurslar majmuasini o‘z ichiga oladi. Ularning tarkibiga dori vositalari, oziq-ovqat mahsulotlari, qurilish materiallari, yoqilg‘i-moylash materiallari, xo‘jalik va kanselyariya buyumlari, ehtiyot qismlar hamda boshqa moddiy resurslar kiradi. Mazkur zaxiralarning kirimi, saqlanishi va sarflanishini to‘g‘ri hisobga olish davlat mulkining saqlanishini ta’minlash, budjet mablag‘larining samarasiz sarflanishining oldini olish va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish imkonini beradi [O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, 2020].

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda davlat sektorida moliyaviy resurslarni boshqarish samaradorligi ko‘p jihatdan hisob va nazorat tizimining sifatiga bog‘liq. Tovar-moddiy zaxiralar hisobini to‘g‘ri tashkil etish moddiy boyliklarning harakati ustidan uzluksiz nazoratni amalga oshirish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo‘lgan ishonchli axborotlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobining shaffofligi va ishonchliligini ta’minlash davlat moliyaviy boshqaruvi tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi [IPSASB, 2023].

Bugungi kunda budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini yuritish jarayonida ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, birlamchi hujjatlarni rasmiylashtirishdagi kamchiliklar, ombor hisobi va buxgalteriya hisobi ma’lumotlari o‘rtasidagi tafovutlar, inventarizatsiya jarayonlarining yetarli darajada avtomatlashtirilmaganligi hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasining

pastligi hisob ma’lumotlarining tezkorligi va ishonchliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda [O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2022]. Mazkur holat esa budjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish va moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida budjet tashkilotlarida hisob jarayonlarini avtomatlashtirish, elektron hujjat aylanishi tizimlarini joriy etish hamda ombor hisobi va buxgalteriya hisobi ma’lumotlarini integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro amaliyot shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish hisob ma’lumotlarining aniqligini oshirish, inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirish va ichki nazorat samaradorligini kuchaytirish imkonini beradi [IPSASB, 2023].

Shu nuqtai nazardan, budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobining amaldagi holatini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirish orqali davlat moliyaviy boshqaruvi samaradorligini oshirish, budjet mablag‘laridan oqilona foydalanishni ta’minlash va moliyaviy nazorat tizimining ta’sirchanligini kuchaytirish mumkin.

Tovar-moddiy zaxiralar har qanday tashkilot faoliyatining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va boshqaruv jarayonlarining uzluksizligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Budjet tashkilotlarida esa tovar-moddiy zaxiralar davlat tomonidan ajratilgan mablag‘lar hisobidan shakllantirilishi bilan boshqa xo‘jalik yurituvchi subyektlardan farqlanadi. Shu sababli ularning hisobi va nazorati davlat mulkining saqlanishi hamda budjet mablag‘laridan maqsadli foydalanishni ta’minlashning muhim vositasi hisoblanadi [O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, 2020].

Iqtisodiy mazmuniga ko‘ra, tovar-moddiy zaxiralar tashkilot faoliyatida foydalanish, iste’mol qilish yoki xizmatlar ko‘rsatish jarayonida sarflanishi

mo‘ljallangan moddiy aktivlar majmuasini anglatadi. Xalqaro davlat sektori buxgalteriya hisobi standartlariga muvofiq, zaxiralar odatiy faoliyat davomida foydalanish yoki tarqatish uchun mo‘ljallangan aktivlar sifatida e’tirof etiladi [IPSAS 12, 2023]. Mazkur yondashuv tovar-moddiy zaxiralarning nafaqat moddiy resurs, balki davlat moliyaviy resurslarini boshqarishning muhim obyekti ekanligini ko‘rsatadi.

Budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar tarkibiga oziq-ovqat mahsulotlari, dori vositalari, yoqilg‘i-moylash materiallari, qurilish materiallari, xo‘jalik va kanselyariya buyumlari, ehtiyot qismlar hamda boshqa moddiy boyliklar kiradi. Ushbu zaxiralarning harakati doimiy ravishda hujjatlashtirilishi, hisob registrlarida aks ettirilishi va nazorat qilinishi zarur. Aks holda moddiy boyliklarning yo‘qolishi, samarasiz foydalanilishi yoki noqonuniy sarflanishi xavfi yuzaga keladi [O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2022].

Tovar-moddiy zaxiralar hisobining asosiy maqsadi zaxiralarning mavjudligi, harakati va qoldiqlari to‘g‘risida ishonchli hamda tezkor axborotlarni shakllantirishdan iboratdir. Ushbu ma’lumotlar asosida budjet tashkilotlari rahbariyati moddiy resurslarga bo‘lgan ehtiyojni aniqlaydi, xaridlarni rejalashtiradi va mavjud resurslardan foydalanish samaradorligini baholaydi. Shuningdek, zaxiralar hisobi davlat moliyaviy nazorati organlari uchun ham muhim axborot manbai hisoblanadi [O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2016].

Tovar-moddiy zaxiralar hisobining muhim elementlaridan biri inventarizatsiya hisoblanadi. Inventarizatsiya moddiy boyliklarning haqiqiy mavjudligini aniqlash, hisob ma’lumotlari bilan solishtirish va mavjud tafovutlarni bartaraf etish imkonini beradi. Inventarizatsiya natijalari hisob ma’lumotlarining ishonchliligini ta’minlash hamda moddiy javobgar shaxslar faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirishga xizmat qiladi [O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2022].

So‘nggi yillarda davlat sektorida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi tovar-moddiy zaxiralar hisobini yuritish mexanizmlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron hujjat aylanishi tizimlari, avtomatlashtirilgan buxgalteriya dasturlari va ombor boshqaruvi tizimlaridan foydalanish hisob ma’lumotlarining aniqligi va tezkorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Xalqaro tajribada zaxiralarni boshqarishning zamonaviy usullari davlat sektorida moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida e’tirof etiladi [IPSAS 12, 2023].

Shunday qilib, budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobining nazariy asoslari ularning iqtisodiy mohiyati, hisobni tashkil etish tamoyillari, inventarizatsiya jarayonlari hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish masalalarini qamrab oladi. Ushbu nazariy yondashuvlar amaliyotda hisob va nazorat tizimini takomillashtirish uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini yuritish bo‘yicha muayyan me’yoriy-huquqiy asoslar yaratilgan bo‘lsa-da, amaliyotda ushbu jarayonning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi qator muammolar mavjud. Mazkur muammolar hisob ma’lumotlarining ishonchliligini pasaytirishi, moddiy boyliklar harakati ustidan nazoratni susaytirishi hamda budjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirish davlat moliyaviy boshqaruvini rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, 2020].

Amaliyotda uchraydigan asosiy muammolardan biri tovar-moddiy zaxiralarning kirimi va chiqimini hujjatlashtirish jarayonlarida kuzatiladigan kamchiliklar bilan bog‘liqdir. Ayrim hollarda birlamchi hujjatlarning o‘z vaqtida rasmiylashtirilmasligi, hujjatlarda texnik xatolarning mavjudligi yoki ma’lumotlarning to‘liq aks ettirilmasligi hisob ma’lumotlarining aniqligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijada ombor hisobi va

buxgalteriya hisobi ma’lumotlari o‘rtasida tafovutlar yuzaga kelishi mumkin [O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2022].

Tovar-moddiy zaxiralar hisobining muhim elementlaridan biri bo‘lgan inventarizatsiya jarayonida ham ayrim kamchiliklar kuzatilmoqda. Xususan, inventarizatsiya tadbirlarining asosan hisobot davri yakunida o‘tkazilishi moddiy boyliklar harakati ustidan doimiy nazoratni ta’minlash imkoniyatini cheklaydi. Ayrim hollarda haqiqiy qoldiqlar bilan hisob ma’lumotlari o‘rtasida tafovutlar aniqlanib, bu hisob tizimida qo‘shimcha tuzatishlar kiritishni talab qiladi. Mazkur holat hisob ma’lumotlarining tezkorligi va ishonchliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi [IPSASB, 2023].

Shuningdek, budjet tashkilotlarida hisob jarayonlarining yetarli darajada raqamlashtirilmaganligi ham dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Hisob operatsiyalarining ayrim bosqichlarida qog‘oz hujjatlardan foydalanishning saqlanib qolayotgani ma’lumotlarni qayta ishlash muddatining uzayishiga hamda inson omili bilan bog‘liq xatolar ehtimolining ortishiga sabab bo‘lmoqda. Natijada moddiy boyliklar harakati bo‘yicha tezkor va ishonchli axborotlarni shakllantirishda qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda [O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2016].

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida, avvalo, budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini to‘liq raqamlashtirish zarur. Elektron hujjat aylanishi tizimlarini joriy etish hujjatlar bilan ishlash jarayonini soddalashtiradi, ma’lumotlarning tezkor almashinuvini ta’minlaydi va hujjatlarni saqlash bilan bog‘liq xarajatlarni kamaytiradi. Shu bilan birga, elektron tizimlar hisob ma’lumotlarining aniqligi va ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi [IPSASB, 2023]. Tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirishning yana bir muhim yo‘nalishi ombor hisobi va buxgalteriya hisobi tizimlarini yagona axborot platformasi asosida integratsiyalash hisoblanadi. Mazkur yondashuv ma’lumotlarning avtomatik ravishda yangilanib borishini

ta’minlaydi, takroriy operatsiyalarni qisqartiradi va nazorat samaradorligini oshiradi. Natijada moddiy resurslarning harakati ustidan tezkor monitoring olib borish imkoniyati yaratiladi [O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2022].

Bundan tashqari, inventarizatsiya jarayonlarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, ichki nazorat tizimini takomillashtirish hamda moddiy javobgar shaxslarning mas’uliyatini oshirish ham muhim ahamiyatga ega. Xodimlarning kasbiy malakasini muntazam oshirib borish va raqamli texnologiyalar bo‘yicha ko‘nikmalarini rivojlantirish hisob tizimining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi [IPSASB, 2023]. Shunday qilib, budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobi bilan bog‘liq mavjud muammolarni bartaraf etish hisob jarayonlarini raqamlashtirish, ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish, inventarizatsiya tizimini takomillashtirish hamda zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu esa davlat moliyaviy boshqaruvi samaradorligini oshirish va budjet mablag‘laridan oqilona foydalanishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini samarali tashkil etish davlat moliyaviy boshqaruvi tizimining muhim tarkibiy qismi ekanligini ko‘rsatdi. Tovar-moddiy zaxiralar hisobining to‘g‘ri yuritilishi moddiy boyliklarning saqlanishini ta’minlash, ulardan oqilona foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish hamda moliyaviy hisobotlarda ishonchli axborotlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois mazkur hisob obyektining samarali boshqarilishi budjet mablag‘laridan maqsadli va samarali foydalanishni ta’minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot davomida budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini yuritish amaliyoti tahlil qilinib, ushbu yo‘nalishda mavjud muammolar aniqlandi. Jumladan, birlamchi hujjatlarni rasmiylashtirish jarayonlaridagi ayrim kamchiliklar, inventarizatsiya tadbirlarining yetarli darajada avtomatlashtirilmaganligi, ombor hisobi

va buxgalteriya hisobi ma’lumotlari o‘rtasida tafovutlarning yuzaga kelishi hamda hisob jarayonlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasining yetarli emasligi hisob tizimi samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi asoslandi.

Tahlil natijalari asosida budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida hisob jarayonlarini raqamlashtirish, elektron hujjat aylanishi tizimlarini keng joriy etish, ombor hisobi va buxgalteriya hisobi tizimlari o‘rtasida yagona axborot makonini shakllantirish hamda inventarizatsiya jarayonlarini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish zarurligi aniqlandi. Mazkur chora-tadbirlar hisob ma’lumotlarining tezkorligi va ishonchliligini oshirish, inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirish hamda ichki nazorat samaradorligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, budjet tashkilotlarida moddiy javobgar shaxslarning mas’uliyatini oshirish, ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish va buxgalteriya xodimlarining kasbiy hamda raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish tovar-moddiy zaxiralar hisobi sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bu esa moddiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish bilan bir qatorda davlat mulkining saqlanishi ustidan nazoratni yanada kuchaytirish imkonini beradi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirish davlat moliyaviy boshqaruvining shaffofligi, hisobdorligi va samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Hisob va nazorat jarayonlarini raqamlashtirish, zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini keng joriy etish hamda tovar-moddiy zaxiralar harakati ustidan tizimli nazoratni yo‘lga qo‘yish budjet mablag‘laridan oqilona foydalanish va davlat sektorida moliyaviy intizomni mustahkamlashning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ–404-son, 2016-yil 13-aprel.

2. O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. O‘RQ–360-son, 2013-yil 26-dekabr.

3. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining “Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi yo‘riqnomani tasdiqlash haqida”gi buyrug‘i. Toshkent.

4. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarni tashkil etishga oid me’yoriy hujjatlar. – Toshkent, 2022.

5. International Public Sector Accounting Standards Board (IPSASB). *IPSAS 12 Inventories*. New York: IFAC, 2023.

6. International Federation of Accountants (IFAC). *Handbook of International Public Sector Accounting Pronouncements*. New York, 2023.

7. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining davlat moliyasini boshqarish va budjet tizimini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari.

9. O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasi faoliyatiga oid yillik hisobotlar. – Toshkent, 2023–2024.

10. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi G‘aznachilik xizmati qo‘mitasi materiallari va uslubiy ko‘rsatmalari. – Toshkent, 2023.